

MIASTA WOBEC KRYZYSU KLIMATYCZNEGO

Depositphotos/kwest

Źle zaprojektowane miasta przyczyniają się do zmian klimatu, a jednocześnie są szczególnie wrażliwe na skutki kryzysu klimatycznego – wynika z Komunikatu interdyscyplinarnego Zespołu doradczego do spraw kryzysu klimatycznego przy prezesie PAN na temat zagrożeń miast wobec kryzysu klimatycznego. Poniżej publikujemy skróconą wersję Komunikatu.

Miasta znacząco przyczyniają się do nasilania antropogenicznej zmiany klimatu. Z jednej strony globalnie odpowiadają za 60–70% zużycia energii i 75% emisji związków węgla, z drugiej zaś są obszarami wyjątkowo wrażliwymi na skutki tej zmiany ze względu na wysoki poziom zainwestowania oraz zagęszczenie ludności i infrastruktury. Intensyfikacja ekstremalnych zjawisk pogodowych, takich jak fale upałów, ulewne deszcze, gwałtowne burze czy huraganowe wiatry, może powodować

znaczne straty materialne oraz bezpośrednie i pośrednie zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi oraz stabilności społeczno-gospodarczej. Ekstremalne zjawiska pogodowe mogą być dodatkowo wzmacniane przez lokalne cechy klimatu miejskiego. Najbardziej charakterystyczne jest zjawisko miejskiej wyspy ciepła (MWC), potęgujące negatywne skutki fal upałów oraz błyskawiczne powodzie miejskie, wynikające z uszczelniania powierzchni, niedoboru zieleni oraz szybkiego odwadniania miast przez zbiorcze systemy kanalizacji.

PILNIE POTRZEBA DZIAŁAŃ MIAST

Miasta muszą podejmować z jednej strony działania mitygacyjne, czyli powstrzymujące zmianę klimatu poprzez radykalne ograniczenie emisji CO₂ i innych gazów cieplarnianych (ang. Green House Gases, GHG), z drugiej zaś – działania adaptacyjne, pozwalające w krótkim czasie przystosować się do nasilających się ekstremów klimatycznych. Sektory o największym potencjale redukcji emisji CO₂ i innych GHG (energetyka, transport, gospodarka odpadami i budownictwo) powinny podjąć pilne działania, skierowane na kompleksowe zarządzanie energią i mobilnością w miastach, a także na rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym oraz prowadzenie edukacji konsumenckiej.

Najpilniejsze działania adaptacyjne miast wymagają włączenia celów adaptacyjnych do planowania przestrzennego i urbanistyki w kierunku kształtowania błękitno-zielonej infrastruktury, czyli zarządzanych i połączonych funkcjonalnie terenów zieleni i elementów otwartej wody oraz integracji gospodarowania wodą w mieście w ujęciu zasobowym i użytkowym. Nie mniej ważne jest też kształtowanie i wdrażanie standardów zabudowy i infrastruktury odpornej na zagrożenia, opracowanie planów zarządzania kryzysowego (w tym planów zarządzania spływami burzowymi) oraz zwiększanie świadomości zagrożeń i społecznej akceptacji działań adaptacyjnych.

Dla skutecznej implementacji działań mitygacyjnych i adaptacyjnych konieczna jest ich integracja na wielu płaszczyznach, m.in. w zakresie planowania przestrzennego i zarządzania rozwo-

stanowią ponad 74% populacji, a w Polsce ponad 60%. Dlatego od polityki miejskiej i działań samorządów lokalnych w znacznym stopniu zależy ochrona klimatu i adaptacja do zmian. Miasta znacząco przyczyniają się do nasilania antropogenicznej zmiany klimatu, stanowiąc „gorące punkty” na mapie emisji gazów cieplarnianych. Zajmując jedynie 3% powierzchni Ziemi, odpowiadają za 60–70% zużycia energii i 75% emisji związków węgla.

POLSKIE MIASTA**WOBEC KRYZYSU KLIMATYCZNEGO**

Polska jest krajem o dużym zróżnicowaniu regionalnym, toteż rodzaje i skala zagrożeń związanych z antropogeniczną zmianą klimatu różnią się w zależności od położenia geograficznego miast, regionalnych warunków klimatycznych oraz wielkości i struktury przestrzennej miast. Od czynników tych, a w szczególności od wielkości i struktury przestrzennej zależy, jak silnie miasto modyfikuje lokalne warunki klimatyczne. Typowe dla obszarów zurbanizowanych zjawiska, takie jak miejska wyspa ciepła czy intensyfikacja opadów nawalnych, najwyraźniej zaznaczają się w dużych aglomeracjach, ale pojawiają się również w miastach średnich i małych, których w Polsce jest najwięcej.

Spodziewany wzrost nasilenia i częstotliwości występowania opadów ekstremalnych oraz występujących między nimi okresów bezopadowych przekłada się na wzrost ryzyka wystąpienia zjawiska błyskawicznych powodzi miejskich. Powszechne w polskich

Nawet jeśli uda się zahamować emisję gazów cieplarnianych, zmiany klimatu będą się pogłębiać, a ich objawy intensyfikować. Dlatego miasta muszą równolegle podejmować działania adaptacyjne, które umożliwią ich funkcjonowanie w warunkach kryzysu klimatycznego.

jem miast (w tym integracja różnych polityk sektorowych), działań informacyjno-edukacyjnych oraz wprowadzania lokalnych narzędzi prawnych i ekonomicznych motywujących mieszkańców miast do zmiany postaw konsumenckich, a inwestorów, projektantów i wykonawców do zmian standardów i technologii realizacji inwestycji.

**ANTROPOGENICZNA ZMIANA KLIMATU
A FUNKCJONOWANIE MIAST**

Obserwowana obecnie zmiana klimatu, której najbardziej ewidentnym przejawem jest globalne ocieplenie, jest wynikiem działalności ludzkiej. W ostatnim dziesięcioleciu (2011–2020) globalna temperatura powierzchni Ziemi była o około 1,1°C wyższa niż w okresie przedprzemysłowym (1850–1900). Jeśli proces ten będzie nadal postępował w obecnym tempie, może doprowadzić do katastrofalnych zaburzeń w funkcjonowaniu wielu systemów społeczno-ekologicznych, w tym obszarów miejskich.

Według prognoz ONZ, w 2050 roku 68% ludności świata będzie mieszkać w miastach. W Europie już obecnie mieszkańcy miast

miastach, konwencjonalne podejście do zarządzania wodami opadowymi poprzez systemy kanalizacji deszczowej i ogólnospławnej nie rozwiązuje tego problemu, a często go pogłębia. Już gwałtowne opady powyżej 30 mm powodują przeciążenia zbiorczych systemów kanalizacyjnych, które nie były projektowane z uwzględnieniem tak dużej wielkości i intensywności opadów. Tymczasem coraz częściej obserwujemy opady dobowe przekraczające średni opad miesięczny, czyli 50 mm i więcej. Ta tendencja będzie się nasilać. Dodatkowo zabudowana i zróżnicowana powierzchnia miasta może oddziaływać na chmury, wzmacniając intensywność opadów ekstremalnych. Na efekty te narażone są głównie zawierteznie dzielnice miast (w Polsce częściej wschodnie i północno-wschodnie), gdzie zaobserwowano zwiększenie opadów nawalnych, burz i gradu. Przeciążenia systemów odwodnieniowych i wezbrania opadowe powodujące podtopienia i powodzie w miastach mają charakter błyskawiczny (tzw. flash flood), co bardzo ogranicza możliwości przeciwdziałania. Głównymi przyczynami tych zagrożeń są wysoki stopień uszczelnienia miast, uniemożliwiający miejscowe wsiąkanie wody w grunt, oraz szybkie odwadnianie, które powoduje przeciążenia kanalizacji zbiorczej (po-

dejście „z chmury do rury”). Brak zieleni i wód otwartych dodatkowo zmniejsza pojemność retencyjną zlewni miejskich.

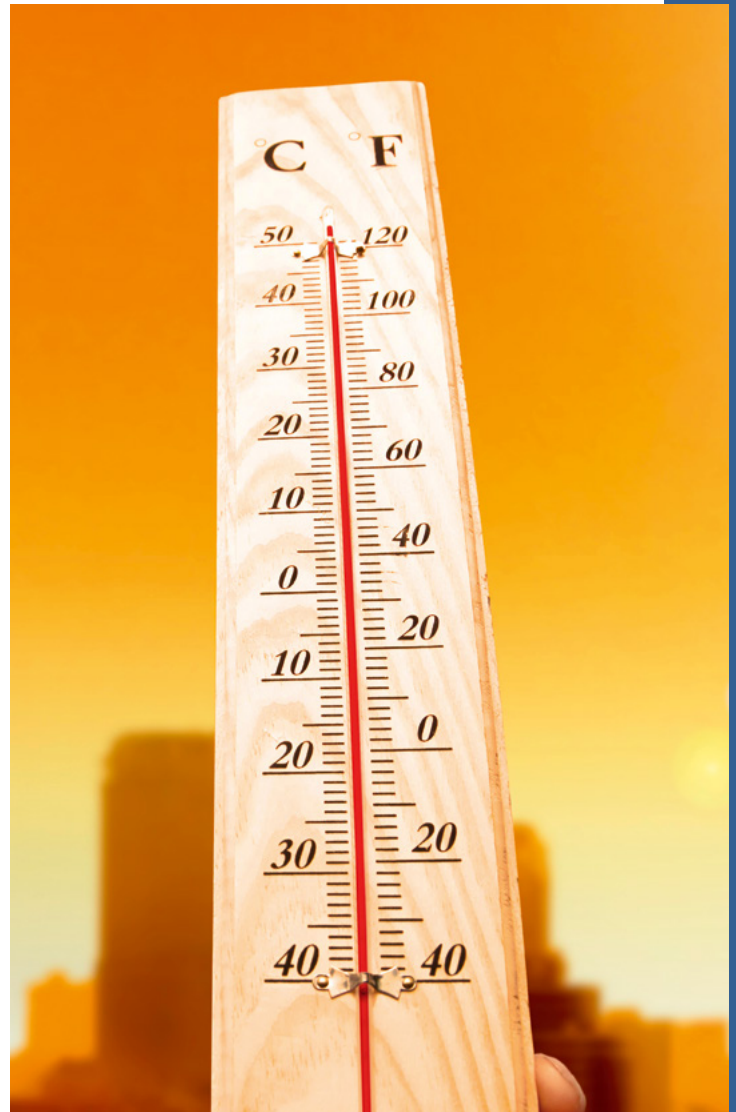
Prognozowany wzrost temperatury (zwłaszcza większa częstotliwość występowania i wydłużenie czasu trwania fal upałów) może być dodatkowo wzmacniany przez zjawisko MWC, zwiększając liczbę nocy tropikalnych. W Polsce najlepiej zbadane są skutki fali gorąca z 1994 roku, w trakcie której stwierdzono wzrost średniej śmiertelności w polskich miastach sięgający od 23% (Szczecin) do 63% (Łódź). Szacuje się, że wzrost częstości występowania fal upałów w Warszawie spowoduje znaczący wzrost umieralności, zwłaszcza w drugiej połowie obecnego stulecia. Na trendy te należy patrzeć w kontekście starzejących się społeczności, a tym samym wzrostu wrażliwości mieszkańców miast na negatywne skutki zmiany klimatu. Dodatkowo zwiększenie dyskomfortu termicznego prawdopodobnie spowoduje wzrost liczby urządzeń klimatyzacyjnych w gospodarstwach domowych i budynkach publicznych, a tym samym zwiększenie zużycia energii i dodatkową emisję ciepła antropogenicznego.

Długotrwałe okresy wysokiej temperatury przy braku opadów mogą prowadzić do suszy i niedoborów wody, skutkujących zagrożeniem dostępności wody dla miast, a nawet koniecznością ograniczeń poboru. Specyfika miast (uszczelnienie terenu, szybkie odprowadzanie wód opadowych przez systemy kanalizacji) dodatkowo zaburza naturalny cykl krążenia wody i może prowadzić do obniżania poziomu wód powierzchniowych i podziemnych. Susza miejska pogarsza warunki wegetacyjne, narażając roślinność miejską na stres wodny, obniżając jej vitalność oraz zaburzając wzrost i funkcjonowanie systemów przyrodniczych. To z kolei przekłada się na zmniejszenie potencjału zieleni do łagodzenia skutków ekstremów klimatycznych i wzrost kosztów utrzymania (nawadniania) zieleni.

Potencjalne zwiększenie liczby przypadków silnych (huragano- wych) wiatrów może stanowić zagrożenie dla obszarów miejskich. Chociaż tereny zurbanizowane generalnie powodują zmniejszenie średniej prędkości wiatru, pomiędzy budynkami często dominujące są efekty tunelowe, a prędkość wiatru znacznie przekracza tam wartości średnie, co może powodować szkody materialne, a nawet stanowić bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia i życia mieszkańców. W przypadku silnych wiatrów dużym obciążeniami mechanicznym poddawane są również wysokie budynki i inne konstrukcje górujące nad poziomem dachów.

Oprócz wymienionych wyżej zagrożeń, charakterystycznych dla większości polskich miast, należy pamiętać o zagrożeniach wynikających ze specyficznej lokalizacji geograficznej. W miastach nadmorskich będą to głównie problemy związane z podnoszeniem się poziomu morza i zwiększającym się prawdopodobieństwem powodzi sztormowych. Miasta położone w rejonach górskich i nad rzekami mogą być w większym stopniu narażone na powodzie gwałtowne i spływowe oraz powodzie rzeczne. Miasta środkowej Polski mogą być bardziej narażone na skutki suszy.

Mimo dużego arealu obszarów zieleni polskie miasta tracą możliwość wykorzystania ich do sprostania wyzwaniom klimatycznym w związku ze słabą kontrolą ochrony drzew (podejście sektorowe, braki w inwentaryzacji i niespójne bazy danych, brak standardów ochrony zieleni w działaniach inwestycyjnych, szczególnie w wielu mniejszych miastach) i trudnościami w egzekwowaniu utrzymania terenów biologicznie czynnych na gruntach prywatnych. Problem niedoboru zieleni dotyczy zwłaszcza obszarów śródmiejskich, w których obowiązują ścisłe

Depositphotos/tomwang

i nieadekwatne do współczesnych zagrożeń klimatycznych wytyczne konserwatorskie. Pogarszanie się warunków życia w centrach miast prowadzi do ich depopulacji i zwiększa presję urbanizacyjną na tereny podmiejskie (suburbanizacja), co oprócz negatywnych konsekwencji funkcjonalno-przestrzennych i gospodarczych przyczynia się do osłabienia systemu przyrodniczego wokół miast i zmian warunków oddziaływania w zlewniach (nasilenie ryzyka powodzi i suszy).

REKOMENDOWANE KIERUNKI DZIAŁAŃ

Działania mitygacyjne (łagodzące antropogeniczną zmianę klimatu). Podstawą dla zabezpieczenia funkcjonowania miast w przyszłości jest radykalna redukcja antropogenicznych emisji CO₂. Działania mitygacyjne są podejmowane zarówno wobec miast (rekomendacje UE, strategie rządowe), jak i przez miasta (działania samorządów). Sektory, które mają największy potencjał redukcji emisji CO₂, to energetyka, transport, gospodarka odpadami i budownictwo. Kluczowe działania mitygacyjne miast powinny obejmować:

- kompleksowe zarządzanie energią, czyli zmniejszanie zapotrzebowania na energię (efektywność energetyczna i oszczędzanie), przechodzenie na źródła o niskiej lub zerowej emisji dwutlenku węgla, zastosowanie (tam, gdzie to możliwe) lokalnych źródeł energii odnawialnej, audyty energetyczne i poprawa efektyw-

ności energetycznej budynków (Net Zero Energy Buildings, NZEB/budownictwo pasywne),

- zarządzanie mobilnością, m.in. poprzez właściwą politykę przestrzenną i redukowanie potrzeb transportowych, np. tworzenie miast zwartych i wielofunkcyjnych, tzw. miast 15-minutowych, tworzenie stref wolnych od motoryzacji, promowanie bezemisyjnych systemów transportu (pieszy, rowerowy), wspieranie transportu publicznego, rozwój systemów współdzielenia i współużytkowania w transporcie.

Ponadto mitygację można wspierać poprzez takie działania jak:

- rozwój gospodarki o obiegu zamkniętym, w tym systemów selektywnej segregacji odpadów i ograniczanie ilości i masy odpadów biodegradowalnych deponowanych na składowiskach,
- pochłanianie węgla i jego trwałe magazynowanie w systemie przyrodniczym miasta – w glebie i biomase,
- prowadzenie edukacji konsumenckiej i wspieranie proklimatycznych postaw konsumenckich, przeciwdziałanie marnotrawstwu żywności i innych towarów, rozwój systemów współdzielenia i współużytkowania (np. miejskie pralnie).

Obserwowana obecnie zmiana klimatu, której najbardziej ewidentnym przejawem jest globalne ocieplenie, jest wynikiem działalności ludzkiej.

Działania adaptacyjne. Nawet jeśli uda się zahamować emisję gazów cieplarnianych, zmiany klimatu będą się pogłębiać, a ich objawy intensyfikować w związku z inercją systemu klimatycznego. Dlatego miasta muszą równolegle podejmować działania adaptacyjne, które umożliwią ich funkcjonowanie w warunkach kryzysu klimatycznego. Należy podkreślić, że działania adaptacyjne często mają również wpływ na ograniczanie zmiany klimatu. Działania te obejmują:

- włączenie celów adaptacyjnych do planowania przestrzennego i urbanistyki w kierunku kształtowania błękitno-zielonej infrastruktury miast,
- wdrażanie podejścia zlewniowego w planowaniu przestrzennym w celu zapobiegania powodziom błyskawicznym – mapowanie powodzi miejskich i przeciwdziałanie im „u źródła”, czyli zagospodarowanie wody w miejscu wystąpienia opadu z wykorzystaniem infrastruktury szarej (technicznej) i błękitno-zielonej (naturalnej) w różnej skali (od budynków i działek po struktury ogólnomiejskie),
- integrację gospodarowania wodą w mieście poprzez łączne traktowanie zasobów wód powierzchniowych, podziemnych i opadowych oraz ich wielofunkcyjne wykorzystanie i recykulację, decentralizację zarządzania spływami opadowymi (zwiększenie odpowiedzialności różnych sektorów i użytkowników), zwiększanie retencyjności zlewni miejskich i odnawialności zasobów wody oraz elastyczności zbiorczych systemów kanalizacyjnych

(np. poprzez łączenie z systemami retencji powierzchniowej). Działania takie ograniczają ryzyko wystąpienia powodzi błyskawicznych i łagodzą skutki niedoborów wody,

- kształtowanie i wdrażanie standardów zabudowy i infrastruktury odpornej na zagrożenia – modernizacja istniejącej i zmiana podejścia do projektowania nowej infrastruktury technicznej, zwłaszcza w sektorach szczególnie wrażliwych na zmianę klimatu, poprzez stosowanie nowych, bardziej przystosowanych do ekstremalnych warunków klimatycznych technologii, materiałów, konstrukcji i zasad eksploatacji, a także wspieranie funkcjonowania infrastruktury technicznej (szarej) przez błękitno-zieloną infrastrukturę,
- opracowanie planów zarządzania kryzysowego, w tym planów zarządzania spływami burzowymi, oraz systemów ostrzegania i ewakuacji, pozwalających na sprawne reagowanie w sytuacji wystąpienia zagrożeń klimatycznych,
- zwiększanie świadomości zagrożeń i społecznej akceptacji działań adaptacyjnych poprzez edukację klimatyczno-środowiskową i zaangażowanie społeczne.

Integracja działań. Miasta są niezwykle złożonymi systemami społecznymi, ekologicznymi, ekonomicznymi i infrastrukturalnymi. Koordynacja zarządzania różnymi sektorami gospodarki miejskiej jest dużym wyzwaniem, ale daje możliwości wdrażania innowacyjnych rozwiązań. Dla skutecznej implementacji działań mitygacyjnych i adaptacyjnych konieczna jest ich integracja na wielu płaszczyznach, m.in.:

- zintegrowane podejście do zarządzania rozwojem miast, w tym integracja celów adaptacji i mitygacji w ramach polityk sektorowych (wymiana informacji, integracja celów i metod z uwzględnieniem kosztów i korzyści środowiskowych i klimatycznych), skuteczniejsza koordynacja działań w relacjach rząd – samorzady miejskie, zmiany w zakresie zarządzania instytucjami miejskimi i służbami odpowiedzialnymi za funkcjonowanie różnych sektorów i przestrzeni miejskich, a także zwiększanie poczucia sprawczości i odpowiedzialności mieszkańców (np. zielone budżety obywatelskie),
- podejmowanie działań informacyjno-edukacyjnych – poszerzanie i integracja systemów informacji przestrzennej, popularyzacja i wspieranie dobrych praktyk urbanistyki proklimatycznej oraz rozwiązań adaptacyjnych w zakresie błękitno-zielonej infrastruktury, kształtowanie świadomości ekologicznej i klimatycznej wśród decydentów, polityków, inwestorów, projektantów, przedsiębiorców i mieszkańców. Ważne jest także zwiększanie demonstracyjnej roli instytucji publicznych (np. poprzez „zielone zamówienia” – wprowadzanie kryteriów środowiskowych i klimatycznych do organizowanych przetargów publicznych),
- wprowadzanie lokalnych narzędzi prawnych i ekonomicznych motywujących mieszkańców miast do zmiany postaw konsumenckich, a inwestorów, projektantów i wykonawców do zmian standardów i technologii realizacji inwestycji.

W interesie polskich miast jest to, żeby zapisy dokumentów strategicznych oraz MPA nie pozostały jedynie deklaratywne, ale znalazły odzwierciedlenie w kształtowaniu polityki miejskiej i struktury przestrzennej miast. ■

Skrót Komunikatu publikujemy za zgodą wiceprezesa Polskiej Akademii Nauk, koordynującego pracę Zespołu – prof. Pawła Rowińskiego.